

षट्प्रश्नः, पुं, (षट्सु रसेषु प्रश्ना यस्य ।) कामुकः । यथा,—
 “षिडु गौ व्यलीकः षट्प्रश्नः कामकेलिर्विदूषकः
 पीठकेलिः पीठमहीं भविलिखिदुरो विटः ॥”
 इति चिकान्दशेषः ॥
 (षट्सु धर्मादिषु प्रश्ना यस्य ।) धर्मादि-
 यास्तविज्ञः । यथा,—
 “धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि ।
 षट्सु प्रश्नास्ति यस्मिन्नेव षट्प्रश्न इति स्मृतः ॥”
 इति च त्रिकाण्डशेषः ॥
 षड्चौहः, पुं (षट्सु रसेषु षड्चौहः ।) मन्त्रः ।
 इति केचित् ॥
 षडङ्गं, स्त्री, (षष्ठां अङ्गानां समाहारः ।) शरी-
 रस्य षडवयवम् । यथा,—
 “जङ्घे बाहू शिरो मध्यं षडङ्गमिदमुच्यते ॥”
 इति शब्दचन्द्रिका ॥
 वेदाङ्गषट् शास्त्राणि । यथा,—
 “शिक्षा कन्यो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषं तथा
 ऋन्देति षडङ्गानि वेदानां वैदिका विदुः ॥”
 इति शब्दरत्नावली ॥*॥
 अपि च । अङ्गान्याह शिक्षापथम् ।
 “ऋन्दःपादौ तु वेदस्य हस्तौ कन्योऽथ कथ्यते ।
 ज्योतिषामयनं नेत्रं निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते ॥
 शिक्षाज्ञानान्तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।
 तस्मात् साङ्गमधीत्येव ब्रह्मलोके महीयते ॥”
 इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥*॥
 आद्ययाज्ञीयदानाङ्गपीठादिकम् । इति लोक-
 प्रसिद्धम् ॥*॥ षट्प्रकारमव्यवशेषः । यथा,—
 “गोमूत्रं गोमयं क्षौरं सर्पिर्दधि च रोचना ।
 षडङ्गमेतन्नाङ्गस्य पवित्रं सर्वदा मवाम् ॥”
 इति स्मृतिः ॥*॥
 हृदयादिषडवयवम् । तत्रप्रमाणं न्यासशब्दे
 द्रष्टव्यम् ॥
 षडङ्गः, पुं, (षट् अङ्गानि यस्य ।) सुदुर्गोत्तरकः ।
 इति राजनिषण्डः ॥ (वेदः ।) यथा,—
 “शिक्षाकन्यो व्याकरणं निरुक्तं ऋन्दसाक्षयः ।
 ज्योतिषामयनश्चैव षडङ्गो वेद उच्यते ॥”
 षडङ्गजित्, पुं, (षडङ्गं जितवानिति । जि + क्तिप्,
 विष्णुः । इति शब्दमाला ॥ षडङ्गजेतरि, त्रि ॥
 षडभिन्नः, पुं, (षट्सु धर्माधिकाममोक्षलोकत-
 त्त्वार्थेषु अभिज्ञा यस्य ।) वृद्धः ॥ इत्यमरः ॥
 षडशीतिः, स्त्री, रविंशत्क्रान्तिविशेषः । सा तु
 मिथुनकन्याधनुर्भांनिराशिषु भवति । यथा,
 भविष्यमात्मज्योतिषेषु ।
 “सृगककटमंक्रान्ती हं तदगदक्षिणायने ।
 विपुवती नुलामिष गोनमध्य तथापराः ॥
 धनुर्भांमिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः ।
 एतद्वायककुम्भे पुं मिहं विष्णुपदे स्मृता ॥”
 इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥
 षष्ठाः, पुं, (षष्ठां अङ्गानि यस्य ।) इत्यमरः ॥
 षडधिकशीतिः, स्त्री, (षडधिकशीतिः ॥ षष्ठां शी-
 ति भाषा ॥

षडशीतिचक्रं, स्त्री, (षडशीतिचक्रम् ।) मिथुन-
 कन्याधनुर्भांनिराशिषु रवेः शुभाशुभफलज्ञानार्थं
 नक्षत्राङ्गनराकारचक्रम् । यथा,—
 “मुखे चेकं करे वेदाः पादयुग्मे द्वयं द्वयम् ।
 क्रोडे वाणस्तथा वेदाः करे मध्येतरैऽपि च ॥
 द्वयं द्वयं तथा नेत्रे मस्तके त्रितयं तथा ।
 हृदये तथा गुह्ये षडशीत्यां स्वभे स्थिते ॥
 मुखे दुःखं करे लाभः पादयोर्भ्रमणं हृदि ।
 कान्ता स्वाङ्गनं दामि हस्तौ स्यात् स्त्रीयभे
 नृणाम् ॥
 सम्मानं नेत्रयोश्चैव अपमानञ्च मस्तके ।
 गुह्ये चैव भवेन्नृत्युः षडशीतिफलश्रुतिः ॥”
 इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥
 षडष्टकं, स्त्री, योगविशेषः । स तु वरकन्ययोः
 स्वस्वराश्रयप्रेक्षा परस्परषष्ठाष्टमराशिसम्बन्धः
 स च भित्तिरिभेटेन द्विविधः । तत्र भिन्नषड-
 ष्टकं यथा । श्योपतिरत्नमालायाम् ।
 “मकरसमेतं मिथुनं कन्याकलसौ सृगेन्द्र-
 मीनी च ।
 वृषभनुले अलिमेषौ कर्कटधनुषी च मित-
 विधौ ॥”
 षडष्टकाविति शेषः ॥*॥ अरिषडष्टकमाह ।
 “मकरः करिकुलरिपुना
 कन्या मेषेण सह भक्षस्तुलया ।
 कर्कटौ वृषधनुषी
 वृश्चिकमिथुने चारिविधौ ॥
 यदि कन्याष्टमे भर्ता भर्तुः षष्ठे च कन्यका ।
 षडष्टकं विजानीयान् वर्जितं तद्दृशेरपि ॥*॥
 षडष्टकादौ ताराः नियममाह । भीमपराक्रमः ॥
 “सोह्ये ह्युभयोर्द्वयोरपि तयोरेकाधिपत्येऽधिधा
 ताराषट् च सुमित्तमित्रजननक्षमार्थसम्पद्यदि
 षट्काष्टे नव पञ्चके व्ययधने योगे च युंयोपितोः
 प्रीत्यायुःसुखवृद्धिपुष्टिजनकः कार्या विवाह-
 स्तदा ॥”
 गगं ।
 “मरणं तारविरोधे यहरिपुभावे चिरण ।
 रोगादि नरनार्थोः षट्काष्टे वैरं भवेदायु ॥”
 व्यासः ।
 “मैत्रादियोगेऽपि षडष्टकादौ
 तारा विपत्प्रत्यरिनेधनाख्याः ।
 वर्ज्यां विवाहे पुरुषोऽती हि
 प्रीतिः परा जन्मसु तारकासु ॥”
 इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥*॥
 सतान्तरं यथा,—
 “मिहिन मन्त्रः श्रेष्ठो कन्ययो मेष उत्तमः ।
 तुलया सह मीनस्तु कुम्भेन सह कर्कटः ॥
 धनुषा वृषभः श्रेष्ठो मिथुनेन च वृश्चिकः ।
 एतत् षडष्टकं प्रीत्यै भवत्यव न संशयः ॥”
 इति गारुडे ६१ अध्यायः ॥
 षडाननः, पुं, (कृत्तिकादीनां षष्ठां स्तनपानार्थं
 षट् पाननानि यस्य ।) कार्तिकेयः । इत्यमरः ॥
 (यथा, महाभारते । ३ । २३१ । २० ।

“स्तोत्रामि देवैर्हृषिभिश्च जुष्टं
 भक्त्या गुहं नामभिरप्रमेयम् ।
 षडाननं शक्तिधरं सुवीरं
 निबोध चैतानि कुरुप्रवीर ॥”)
 तस्य कार्तिकेयनामकारणं यथा,—
 “अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत ।
 तस्य साख्यो विशाखश्च नैगमेयश्च वृष्टजः ॥
 अपत्यं क्षत्तिकानाञ्च कार्तिकेयस्ततः स्मृतः ॥”
 इति मातृस्य ५ अध्यायः ॥
 (षट्सु वदनेषु, स्त्री ।) यथा, रघुः । १४ । २२ ।
 “सर्व्यासु मातृस्वपि वत्प्रसलत्वात्
 स निव्विशेषप्रतिपत्तिरासीत् ।
 षडाननापीतपयोधरासु
 नेता चमूनामिष हत्तिकासु ॥”)
 षडान्नायाः, पुं, (षट् आन्नायाः ।) शिवस्य
 षड्यक्तविभिन्नतषट्प्रकारतन्त्रशास्त्रम् । यथा,
 श्रीशिव उवाच ।
 “अथेदानीं प्रवक्ष्यामि आन्नायकथनं पृथक् ।
 पूर्वाङ्गायो यदा मन्त्रस्तदा प्राचीर्दिशि स्थित
 सदाशिवोऽहं भगवानाचारः परिकीर्तितः ।
 एवं वै दक्षिणाङ्गायो दक्षिणस्यां दिशि स्थित
 एवं हि पश्चिमाङ्गायः पश्चिमायां दिशि स्थित
 एवमेवोत्तराङ्गाय उत्तरस्यां दिशि स्थितः ॥
 मुखमूर्ध्नि देवि ! यत् प्रोक्तं तव सन्निधौ ।
 ऊर्ध्वाङ्गायश्च कथितो देवानामपि दुर्लभः ॥
 यदा चाधोमुखं देवि यत् प्रोक्तं गिरिजे प्रिये ।
 अथ आन्नाय इत्युक्तः सत्यं सत्यं सुमध्यमे ।
 षडान्नायाश्च कथितास्योत्पत्तिक्रमनामतः ॥*॥
 यस्मिन् यस्मिंश्चैव देवाः कथिताश्च वरानने ।
 तान्देवांश्च प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै ॥
 श्रीविद्याभेदसहिता तारा च क्षिपुरा तथा ।
 भुवनेशो चान्रपूर्णा पूर्वाङ्गाये प्रकीर्तिताः ॥
 वगलामुखी च वशिनी त्वरिता धनदा तथा ।
 वशिनी बालभैरवोत्थः ।
 महिप्रज्ञी महालक्ष्मोर्दक्षिणाङ्गायकीर्तिताः ॥
 महास्वरस्वती विद्या तथा वाग्वादिनी परा ।
 प्रत्यङ्गिरा भवानो च पश्चिमाङ्गायकीर्तिताः ॥
 कालिका भेदसहिता ताराभेदश्च संयुता ।
 सातङ्गी भैरवो च्छिन्ना तथा धूमावती परा ।
 उत्तराङ्गायकथिताः कली शीघ्रफलप्रदाः ॥
 समस्तभेदसहिताः कालिकायाः प्रकीर्तिताः ।
 द्वाविंशत्यक्षरी तासां दक्षिणाङ्गायकीर्तिता ॥
 एकजटा षडान्नाये महाभोगप्रदायिनी ।
 तत्परा परमा विद्या न विद्यान्तरगोपिता ॥
 परप्रसादसम्बन्ध ऊर्ध्वाङ्गाये प्रकीर्तिताः ।
 बागोश्वरादयो देवा अथ आन्नायकीर्तिताः ॥
 ऊर्ध्वाङ्गायो अथशैव केवलं मोक्षदो भवेत् ।
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं आन्नायायै प्रकीर्तिताः ॥
 यथोक्तविधिना भद्रे कृत्वा फलमवाप्नुयात् ॥*॥
 पूर्वाङ्गायादिस्वर्वासां विधानं शृणु सुन्दर ।
 कृत्वा येनाशु लभते फलं यदुत्तमोत्तमम् ॥
 षट्कर्माफलदा नृणां षडान्नायाः प्रकीर्तिताः ॥